

CIEŻAR DOWODU I OBOWIĄZEK DOWODZENIA W PROCESIE KARNYM

redakcja naukowa

Wojciech Jasiński, Jerzy Skorupka

Łukasz Błaszczak, Dagmara Gruszecka, Piotr Kardas

Karolina Kremens, Jerzy Skorupka, Paweł Wiliński

Jarosław Zagrodnik

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

CIEŻAR DOWODU I OBOWIĄZEK DOWODZENIA W PROCESIE KARNYM

redakcja naukowa

Wojciech Jasiński, Jerzy Skorupka

Łukasz Błaszczak, Dagmara Gruszecka, Piotr Kardas

Karolina Kremens, Jerzy Skorupka, Paweł Wiliński

Jarosław Zagrodnik

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2017

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytetu Wrocławskiego

Stan prawny na 12 kwietnia 2017 r.

Recenzent

Dr hab. Igor Zgoliński, prof. Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Joanna Ośka

Łamanie

Wolters Kluwer Polska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej
w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło.
A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska SA, 2017

ISBN 978-83-8107-495-7

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
<i>Jerzy Skorupka</i>	
Przedmowa	9
<i>Łukasz Błaszczak</i>	
Pojęcie i znaczenie ciężaru dowodu w procesie cywilnym	16
<i>Piotr Kardas</i>	
Determinanty ciężaru dowodu i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym	53
<i>Paweł Wiliński</i>	
Onus probandi (ciężar dowodu) w polskim procesie karnym – konstrukcja ułomna?	121
<i>Jarosław Zagrodnik</i>	
Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w koncepcji Mariana Cieślaka	140
<i>Dagmara Gruszecka</i>	
Problematyka ciężaru dowodu w niemieckim postępowaniu karnym	174
<i>Karolina Kremens</i>	
Ciężar dowodu w procesie karnym państw <i>common law</i>	198

*Jerzy Skorupka***Podsumowanie** 227**Bibliografia** 255**O Autorach** 269

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	–	europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. poz. 284 ze zm.)
k.c.	–	ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2017 r. poz. 459)
k.k.	–	ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.)
k.p.c.	–	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.)
k.p.k.	–	ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm.)

Czasopisma i wydawnictwa promulgacyjne

BGHSt	–	orzecznictwo Trybunału Federalnego w sprawach karnych (Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen)
HRRS	–	Online Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtssprechung zum Strafrecht
NJW	–	Neue Juristische Wochenschrift
NStZ	–	Neue Zeitschrift für Strafrecht

OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OwSG	–	Orzecznictwo Sądów w Sprawach Gospodarczych
PiP	–	Państwo i Prawo
PPC	–	Polski Proces Cywilny
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

Inne skróty

BGH	–	Bundesgerichtshof (niemiecki Trybunał Federalny)
cz.	–	część
SN	–	Sąd Najwyższy
t.	–	tom
zd.	–	zdanie

Przedmowa

Niniejsza publikacja poświęcona jest zagadnieniom dotyczącym ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia w procesie karnym. Zmiana modelu postępowania dowodowego prowadzonego na rozprawie głównej wprowadzona ustawą z 27.09.2013 r.¹, polegająca na zobowiązaniu stron do przeprowadzania dowodów (art. 167 § 1 k.p.k.²) i ograniczeniu na tym polu roli sądu do wyjątkowych sytuacji uzasadnionych szczególnymi okolicznościami sprawy (art. 167 § 1 zd. 3 k.p.k.), spowodowała, że tytułowa problematyka stała się bardzo aktualna. Jeżeli w inkwizycyjnym, a nawet mieszanym modelu procesu karnego tytułowe zagadnienia schodziły na dalszy plan, gdyż oczywiste było, że ciężar dowodu i związany z nim obowiązek dowodzenia spoczywał zawsze na państwie, czyli na oskarżycielu publicznym (inkwircencie) oraz na innym uprawnionym oskarżycielu, a także na sądzie, co powszechnie uznawano w polskim piśmiennictwie, to w kontradiktoryjnym procesie karnym kwestie dotyczące ciężaru dowodu i jego rozkładu oraz obowiązku dowodzenia nie są już tak oczywiste, co wynika m.in. z przytoczonego wyżej przepisu art. 167 § 1 k.p.k. oraz z nałożenia na oskarżyciela publicznego powinności udowodnienia winy oskarżonego (art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.), usunięcia wątpliwości, o których mowa w art. 5 § 2 k.p.k., a także ograniczenia roli sądu do rozstrzygnięcia o odpowiedzialności oskarżonego, a roli przewodniczącego składu orzekają-

¹ Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

² Artykuł 167 został znolizowany ustawą z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

cego do czuwania nad prawidłowym przebiegiem postępowania (art. 366 § 1 k.p.k.).

Problematyka ciężaru dowodu i ciężaru dowodzenia należy do rzadko omawianych w literaturze karnoprocesowej. W dogmatyce prawa karnego procesowego oba tytułowe pojęcia rozumiane są niejednolicie. Nierzadko ciężar dowodzenia utożsamiany jest z formalnym ciężarem dowodu. Sporna jest także podstawa formalnego ciężaru dowodu. W dyskusji naukowej pomijane jest również znaczenie wymienionych zagadnień dla modelowego ujęcia procesu karnego, a zwłaszcza postępowania głównego oraz dla przebiegu postępowania karnego. Wszystko to sprawia, że niniejsze opracowanie może wypełnić istniejącą lukę, porządkując i rozwijając wyrażone w piśmiennictwie stanowiska.

*

W dogmatyce prawa karnego procesowego dominują dwie koncepcje ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia, przedstawione przez S. Śliwińskiego i M. Cieślaka. Pierwszy z tych autorów wyróżniał formalny ciężar dowodu (*onus probandi*), tj. prawny obowiązek dowodzenia, oraz materialny ciężar dowodu³. Formalny ciężar dowodu nazywany jest także obowiązkiem dowodzenia, tj. obowiązkiem przeprowadzenia wszystkich dowodów mających istotne znaczenie dla sprawy przemawiających zarówno przeciw oskarżonemu, jak i za nim. Według S. Śliwińskiego formalny ciężar dowodu spoczywa na oskarżycielu oraz na sądzie. Materialny ciężar dowodu polega zaś na obciążeniu autora dowodzonej tezy niekorzystnością wynikającą z nieudania się dowodu, gdyż nieudowodniona przez niego teza upada. Materialny ciężar dowodu spada zawsze na oskarżyciela (publicznego, posiłkowego lub prywatnego)⁴.

Natomiast Marian Cieślak wychodząc z założenia, że ciężar dowodu jest odpowiednim gatunkiem ciężaru procesowego, a ciężar procesowy jest przynależną uczestnikom procesu relatywną (bo uzależnioną od

³ Zob. S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym*, Warszawa 1959, s. 300.

⁴ Zob. S. Śliwiński, *Polski proces...*, s. 300.

tego, czy chcą skorzystać z uprawnienia), realną powinnością względem samego siebie (w jego własnym interesie) do określonego zachowania się, warunkującego osiągnięcie określonego skutku procesowego (której niespełnienie powoduje lub może powodować niekorzystne dlań skutki procesowe)⁵, wyróżnił trzy różne ujęcia (znaczenia) ciężaru dowodu, przyjmując za kryterium wyróżnienia unormowanie przez prawo procesowe konsekwencji niepodjęcia ciężaru dowodu przez stronę procesową (niezrealizowania jej uprawnień do udowodnienia też dla niej korzystnych). Mianowicie:

- 1) ciężaru dowodu w znaczeniu formalnym, który daje podstawę do sformułowania następującej normy celowościowej: „staraj się udowodnić swoją tezę, gdyż jeśli jej sam nie udowodnisz swoją akcją (lub akcją swojego przedstawiciela ustawowego), to nikt inny, a zwłaszcza organ procesowy, nie będzie mógł cię w tym wyręczyć i teza twoja zostanie odrzucona”, dodając, że pojęcie ciężaru dowodu w tym znaczeniu wystąpić może tylko na gruncie takiego systemu procesowego, który zakłada bierną rolę organu kierowniczego w postępowaniu dowodowym, nie dając mu zwłaszcza inicjatywy dowodowej,
- 2) ciężar dowodu w znaczeniu materialnym, który daje podstawę następującej regule celowościowej „staraj się udowodnić swoją tezę, gdyż w razie jej nieudowodnienia przez kogokolwiek zostanie ona odrzucona”, dodając, że w myśl tej reguły, nie jest konieczne, by strona obarczona ciężarem dowodu w znaczeniu materialnym sama udowodniła swą tezę, gdyż wystarczy, że teza ta będzie udowodniona przez sąd z urzędu lub nawet przez przeciwnika procesowego,
- 3) ciężar dowodu w znaczeniu ogólnym, który wynika z następującej normy celowościowej „staraj się udowodnić swoją tezę, gdyż w przeciwnym razie osłabisz szansę jej udowodnienia i zwiększysz szansę udowodnienia tezy przeciwnej reprezentowanej przez przeciwnika”⁶.

⁵ Zob. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 165.

⁶ Zob. M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 338.

M. Cieślak podkreśla, że zasadę materialnego ciężaru dowodu złożonego na barkach oskarżyciela można stosować nie tylko do zasadniczej kwestii „winien–nie winien”, lecz do wszelkich kwestii dowodowych, związanych bezpośrednio z procesowymi interesami oskarżonego, w tym sensie, że warunkiem przyjęcia okoliczności niekorzystnych dla oskarżonego jest ich udowodnienie. Natomiast przyjęcie okoliczności korzystnych dla oskarżonego może nastąpić niekiedy także na podstawie domniemania niewinności i zasady *in dubio pro reo*⁷.

Z bardzo ogólnego i, rzecz jasna, niedokładnego przedstawienia dominujących w dogmatyce prawa karnego procesowego koncepcji ciężaru dowodu widać, że brak jest zgodności co do sposobu rozumienia pojęcia „ciężar dowodu”. Pod tym pojęciem rozumie się formalny ciężar dowodu, to jest spoczywający na każdym oskarżycielu oraz na sądzie obowiązek dowodzenia faktów dotyczących okoliczności przestępstwa zarzuconego oskarżonemu. Obowiązek ten pojmowany jest także jako ustawowa powinność dowodzenia faktów korzystnych i niekorzystnych dla oskarżonego spoczywająca jedynie na oskarżycielu publicznym i sądzie. W wymienionych znaczeniach, formalny ciężar dowodu obejmuje swoim zakresem także pojęcie ciężaru (obowiązku) dowodzenia.

Pojęcie „ciężar dowodu” pojmuje się również jako powinność udowodnienia oskarżonemu zarzuconego mu przestępstwa, wyróżniając przy tym ciężar dowodu w znaczeniu formalnym, jako powinność udowodnienia twierdzenia wyłącznie przez tego, kto je wysunął, oraz ciężar dowodu w znaczeniu materialnym, jako powinność udowodnienia twierdzenia przez kogokolwiek, a także ciężar dowodu w znaczeniu ogólnym, odnoszący się do każdej osoby występującej z określonym twierdzeniem (tezą).

Od tak rozumianego pojęcia ciężaru dowodu odróżnia się pojęcie „ciężar dowodzenia”, tj. powinność dowodzenia nie ze względu na swój interes, ale za względu na cudzy interes (klienta, państwa).

⁷ Zob. M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 339.

Sporne jest też pojęcie „materialny ciężar dowodu”, gdyż rozumie się przez to powinność wykazania przez stronę czynną stawianej tezy pod rygorem jej odrzucenia, a także powinność kogokolwiek udowodnienia twierdzenia pod rygorem odrzucenia⁸. Osią podziału jest więc kwestia, czy ciężar dowodu w znaczeniu materialnym obciąża wyłącznie stronę procesową czynną, czy także organy procesowe, a zwłaszcza sąd.

Zwraca zatem uwagę posługiwanie się w obu koncepcjach różnymi terminami, zastosowanie odmiennych podziałów i odmienne rozumienie poszczególnych terminów, co sprawia, że problematyka ciężaru dowodu oraz ciężaru (obowiązku dowodzenia) daleka jest od jednoznaczności.

Celem niniejszej publikacji jest zatem usunięcie wymienionych wątpliwości oraz rozważenie, czy omawiane koncepcje są w dalszym ciągu aktualne i reprezentatywne dla tytułowej problematyki, czy też wymieniony walor przypisać należy tylko jednej z nich, a być może, należy porzucić obie koncepcje i wypracować nową. Niezależnie od tego, celem publikacji jest wypracowanie pojęcia „ciężar dowodu” oraz „ciężar (obowiązek) dowodzenia”, a także elementów (wartości) determinujących oba pojęcia.

To ambitne zadanie powierzone zostało luminarzom nauki prawa karnego procesowego – mianowicie prof. dr. hab. P. Kardasowi, prof. dr. hab. P. Wilińskiemu i prof. UŚ dr. hab. J. Zagrodnikowi.

Ponieważ pojęcia „ciężar dowodu” i „ciężar dowodzenia” występują przede wszystkim w procesie cywilnym, a karnoprosesowe koncepcje są mocno osadzone w cywilistycznym rozumieniu obu pojęć, do objaśnienia tytułowej problematyki w procesie cywilnym zaproszono prof. UW dr. hab. Ł. Błaszczaka, którego poproszono o przygotowanie referatu pt. „Pojęcie i znaczenie ciężaru dowodu w procesie cywilnym” oraz o uwzględnienie w nim następujących kwestii:

- 1) sposób rozumienia tytułowych pojęć w postępowaniu cywilnym (elementy definicyjne),

⁸ Zob. M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 338.

- 2) ciężar dowodu w znaczeniu materialnym,
- 3) ciężar dowodu w znaczeniu formalnym,
- 4) związek pomiędzy materialnym a formalnym aspektem ciężaru dowodu,
- 5) ciężar dowodu a obowiązek dowodzenia, w tym aktualność koncepcji obowiązków procesowych W. Siedleckiego oraz koncepcji ciężarów procesowych (obowiązków wobec samego siebie – *Pflicht gegen sich selbst*),
- 6) ciężar dowodu a ciężar przytoczenia twierdzenia,
- 7) działalność sądu z urzędu w świetle naczelných zasad procesowych: prawdy, dyspozycyjności, kontrydiktoryjności, równouprawnienia stron,
- 8) działalność sądu z urzędu w postępowaniu dowodowym w procesie cywilnym.

Prof. dr. hab. P. Kardasa poproszono o przedstawienie referatu pt. „Determinanty ciężaru dowodu i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym” oraz o odniesienie się do następujących kwestii:

- 1) czy i jakie elementy istotne dla pojęć „ciężar dowodu” i „obowiązek dowodzenia” wypływają z następujących zasad procesowych (domniemania niewinności, kontrydiktoryjnego i inkwizycyjnego postępowania dowodowego, prawdy, legalizmu i oportunizmu), a także celów procesu karnego wyrażonych w ustawie (art. 2 § 1 k.p.k.) i doktrynie prawa karnego procesowego, tj. sprawiedliwości materialnej i sprawiedliwości proceduralnej,
- 2) czy i w jakim zakresie pojęcia „ciężar dowodu” i „obowiązek dowodzenia” determinowane są (lub mają być) elementami definicyjnymi obu tych pojęć z postępowania cywilnego oraz czy użyteczne i dogmatycznie doniosłe jest odnoszenie cywilistycznej koncepcji ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia do sposobu rozumienia tych pojęć w procesie karnym,
- 3) zasadność rozróżniania pojęć „ciężar dowodu” i „obowiązek dowodzenia”,
- 4) dopuszczalność odwrócenia ciężaru dowodu (*ratio legis* i zakres takiego uregulowania oraz jego zgodność z zasadą domniemania niewinności).

Prof. dr. hab. P. Wilińskiego i prof. UŚ dr. hab. J. Zagrodnika poproszono o przedstawienie referatów dotyczących ciężaru dowodu i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w koncepcjach S. Śliwińskiego i M. Cieślaka oraz o odniesienie się do następujących kwestii:

- 1) ogólny zarys omawianej koncepcji,
- 2) spójność koncepcji ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia z teoretycznym modelem postępowania o charakterze inkwizycyjnym, kontradiktoryjnym i mieszanym,
- 3) procesowe konsekwencje stosowania ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia w inkwizycyjnym, kontradiktoryjnym i mieszanym postępowaniu karnym (czy zakres obowiązku spoczywającego na oskarżycielu obejmuje dowodzenie wszystkich kwestii istotnych dla rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu, a w razie przyjęcia, że okoliczności korzystnych dla kwestii odpowiedzialności karnej obowiązany jest dowodzić oskarżony, czy jest to zgodne z rozkładem ciężaru dowodu, czy też stanowi odstępstwo od zasady oraz, czy da się pogodzić takie twierdzenie z zasadą domniemania niewinności; czy obowiązek dowodzenia spoczywa na sędzie,
- 4) przydatność (użyteczność) tytułowej koncepcji w obowiązującym modelu postępowania karnego,
- 5) możliwość odmiennego określenia tytułowych pojęć (np. zgodnie z przeciwną koncepcją lub w inny jeszcze sposób),
- 6) możliwość ujednolicenia terminologii dotyczącej ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia w koncepcji M. Cieślaka i S. Śliwińskiego.

Uzupełnieniem wypowiedzi przedstawionych przez wymienionych autorów są opracowania dotyczące tytułowej problematyki w niemieckim procesie karnym, pióra dr D. Gruszeckiej z Uniwersytetu Wrocławskiego, oraz w procesie karnym państw *common law* autorstwa dr K. Kremens, także z Uniwersytetu Wrocławskiego.

Łukasz Błaszczak

Pojęcie i znaczenie ciężaru dowodu w procesie cywilnym

1. Pojęcie ciężaru dowodu. Ciężar dowodu w znaczeniu materialnym i formalnym. Pytanie o zasadność i celowość przedmiotowego rozdzielenia

Ciężar dowodu jest ciężarem udowodnienia (*onus probandi*), choć właśnie to pierwsze określenie jest powszechnie używane w polskim języku prawniczym. Określenie to także operuje słowem „dowód” w znaczeniu czynności dowodowej (dowodzenia, udowodnienia)¹. Oprócz terminu „ciężar dowodu” posługiwano się także sformułowaniem „prawo do dowodu” czy też mówiono o „obowiązku dowodu”. Tego rodzaju nomenklatura była używana jednak dość dawno temu.

Ciężar dowodu czy też ciężar dowodzenia lub udowodnienia niewątpliwie powiązany jest z dowodem, ponieważ wykazanie określonego faktu bądź okoliczności faktycznej następuje przy pomocy dowodu².

¹ Por. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 265; H. Dolecki, *Ciężar dowodu w cywilistyce polskiej w latach 1945–1985* [w:] *Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Profesorowi Włodzimierzowi Berutowiczowi w 40-lecie pracy naukowej*, red. J. Mądrzak, Wrocław 1990, s. 33 i n.

² Por. E. Bagińska, *Odpowiedzialność deliktowa w razie niepewności związku przyczynowego. Studium prawnoporównawcze*, Toruń 2013, s. 32; J. Turek, *Czynności*

Samo słowo „dowód” jest wieloznaczne i niezwykle pojemne treściowo. Niekiedy wskazuje się, że dowodem jest taka aktywność procesowa, która powinna przekonać sąd o prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzenia o faktach³. W doktrynie podkreśla się nawet, że byłoby dobrze, gdyby słowo „dowód” – ze względu na swą wieloznaczność – dało się całkowicie wyrugować z języka prawnego i prawniczego. Nie wydaje się jednak to możliwe w stopniu zupełnym⁴. W związku z tym należy wyróżnić te znaczenia, które w zasadzie są podstawowe⁵. A zatem pod nazwą „dowód” należy rozumieć:

- 1) przebieg rozumowania, które prowadzi do osądu o pewnym stanie rzeczy. Rozumowanie, w którym *demonstrandum* (czyli twierdzenie o istnieniu faktu) jest uzasadnione przez zbiór wyrażen językowych, z którego wyprowadza się je w skończonej liczbie kroków;
- 2) zwrot językowy (zdanie lub ocenę), zbiór tych zwrotów stanowi podstawę dowodu;
- 3) postępowanie dowodowe, które należy przeprowadzić, aby dojść do ustalenia wszelkich potrzebnych okoliczności do rozstrzygnięcia. W tym wypadku na postępowanie to będą składały się wszelkie czynności procesowe;
- 4) ostateczny wynik przebiegu myślowego⁶;
- 5) źródło dowodowe;
- 6) środek dowodowy;
- 7) zmysłową percepcję środka dowodowego⁷.

dowodowe sądu w procesie cywilnym, Warszawa 2011, s. 31; także L. Morawski, *Domniemanie a dowody prawnicze*, Toruń 1981, s. 79.

³ Por. K. Knoppek, *Zagadnienia ogólne [w:] System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, t. 2, cz. 2, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 147 z powołaniem się na pogląd zaprezentowany przez R. Holzhammera.

⁴ Por. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 210; K. Piasecki, *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, s. 13.

⁵ Por. Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodu [w:] Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 25; K. Knoppek, *Zagadnienia...*, s. 148.

⁶ K. Knoppek, *Zagadnienia...*, s. 148.

⁷ Por. Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodu [w:] Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 25.

Z punktu widzenia rozważań dotyczących ciężaru dowodu najważniejsze jest przyjęcie, że dowodem jest czynność zmierzająca do wykazania prawdziwości jakiegoś twierdzenia. Przy czym, co istotne, owo twierdzenie staje się głównym zagadnieniem toczącego się postępowania dowodowego. Od dowodzenia powiązanego z ciężarem dowodu należy odróżnić uprawdopodobnienie (art. 243 k.p.c.), które jest środkiem zastępczym dowodu, niedającym pewności, lecz tylko wiarygodność. Uprawdopodobnienie, jako wyjątek od reguły przeprowadzania dowodów, przewidują szczególne przepisy, gdy zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia jakiejś kwestii wypadkowej (por. np. art. 50 § 1, art. 78 § 2, art. 144 § 1, art. 162 k.p.c. itd.)⁸, ale nie tylko, ponieważ w postępowaniu cywilnym wyraźnie dopuszcza się w niektórych przypadkach możliwość uprawdopodobnienia okoliczności istotnych z punktu widzenia istoty sprawy, co z kolei przekłada się na element merytorycznego rozstrzygnięcia⁹.

W zależności od rozstrzyganych kwestii faktycznych i prawnych lub unormowań szczególnych ciężar dowodu może spoczywać na różnych stronach procesowych, a instytucja ta spełnia dwie zasadnicze funkcje: dynamizuje postępowanie dowodowe w systemie obowiązywania zasady kontrydiktoryjności oraz określa wynik merytoryczny sporu, w sytuacji, gdy strona nie udowodni faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy¹⁰.

Nie ulega wątpliwości, iż problematyka ciężaru dowodu jest niezwykle skomplikowana, co potwierdza doktryna nie tylko polska, lecz także zagraniczna. Należy ona do zagadnień bez wątpienia najbardziej zawiłych, ale i spornych¹¹. Już sam zakres pojęciowy sprawia liczne problemy, nie mówiąc o tym, że instytucja ta ma charakter wieloaspektowy¹².

⁸ Por. J. Turek, *Czynności...*, s. 31.

⁹ Por. P. Ryłski, *Stopień dowodu w postępowaniu cywilnym – zagadnienia podstawowe*, PPC 2016/3, s. 503.

¹⁰ Por. J. Turek, *Czynności...*, s. 31.

¹¹ Por. W. Siedlecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, PiP 1953/7, s. 56 i n.; A. Stefaniak, *Onus probandi w procesie cywilnym*, Lublin 1972, s. 13 i n.; H. Dolecki, *Ciężar...*, s. 41.

¹² Por. I. Adrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015, s. 17.

Mimo że nauka prawa procesowego cywilnego poświęciła zagadnieniu ciężaru dowodu wiele miejsca i odnotować można wiele wypowiedzi na ten temat, to jednak zróżnicowane podejście do tej kwestii nie pozwala na wypracowanie jednolitego stanowiska. Najlepiej powyższe oddaje stwierdzenie J.J. Litauera, że w nauce istnieje w tej materii wiele teorii, przy czym wszystkie one są żywo krytykowane i każda z nich ma więcej przeciwników niż zwolenników¹³. Nie przytaczając wszystkich poglądów przedstawicieli doktryny, warto przynajmniej zatrzymać się na poglądach niektórych z nich i wskazać na stanowiska najbardziej reprezentatywne. I tak W. Siedlecki ciężar dowodu wiąże z obowiązkiem, który spoczywa przede wszystkim na tej stronie, która według ogólnej czy szczególnej normy dowodowej ma wykazać prawdziwość swoich twierdzeń co do pewnych faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Ale, jak wiem, sąd powinien dążyć do wszechstronnego zbadaania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i do wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych¹⁴. Jak podkreśla A. Stefaniak, ciężar dowodu należy definiować jako „prawną konieczność przedsięwzięcia przez stronę wszelkich czynności, dopuszczalnych przez ustawę procesową, a zmierzających do przekonania sądu o prawdziwości określonych twierdzeń o tych faktach, które są istotne w sprawie cywilnej i wymagają dowodu”¹⁵. Nie jest to jedyne spojrzenie na tę kwestię, ponieważ przedstawione ujęcie jest tylko formalnym podejściem do kwestii ciężaru dowodu sprowadzającym się do wskazania reguł procesowych co do wykonania podstawowej materialnej reguły ciężaru dowodu. M. Waligórski ciężar dowodu sprowadza do konieczności dostarczenia organowi procesowemu środków, przy pomocy których mógłby on przekonać się o tym, że przytoczone okoliczności są prawdziwe. W ramach ciężaru dowodu wyróżnić można interes w dowodzeniu pewnej okoliczności, który jest interesem obustronnym, ponieważ po przytoczeniu przez jedną ze stron pewnej okoliczności

¹³ J.J. Litauer, *Ciężar dowodu jako zagadnienie przyszłego polskiego procesu cywilnego*, Zeszyt Jubileuszowy czasopisma Przegląd Prawa i Administracji 1925/10–12, s. 10, przywołane także przez T. Zembruskiego [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 294; I. Adrych-Brzezińska, *Ciężar...*, s. 17.

¹⁴ W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 243.

¹⁵ Por. A. Stefaniak, *Onus probandi w procesie cywilnym*, Lublin 1972, s. 27; pogląd powoływany także przez A. Tyc, *Ciężar dowodu w prawie pracy*, Warszawa 2016, s. 33.

obie strony są już zainteresowane w tym, czy okoliczność ta zostanie przyjęta za prawdziwą czy nie i skoro jedna z nich będzie zmierzać do wykazania jej prawdziwości, to druga strona starać się będzie wykazać jej nieprawdziwość i odwrotnie¹⁶. Zdaniem z kolei Z. Fenichela istota ciężaru dowodu wyraża się w tym, kto ma w procesie dowodzić i czego ma dowodzić¹⁷. Według zaś H. Doleckiego ciężar dowodu jest jedynie pewnym skrótem myślowym czy uproszczeniem, ale tak długo i powszechnie stosowanym w polskiej literaturze prawniczej, że ostatecznie stał się terminem ustawowym¹⁸. W opinii K. Piaseckiego ciężar dowodu pozostaje w ścisłym związku z problematyką procesową dowodów i instytucja ta spełnia dwie zasadnicze funkcje. Po pierwsze, dynamizuje postępowanie dowodowe w systemie obowiązywania sporności (kontradiktoryjności) w procesie. Po drugie, określa wynik merytoryczny sporu (sprawy) w sytuacji krytycznej, gdy strona nie udowodni faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy¹⁹. Natomiast M. Lisiewski stwierdza, że ciężar dowodu ma znaczenie nie tylko przy wykazywaniu okoliczności faktycznych uzasadniających prawo, lecz zawsze, gdy chodzi o wykazywanie okoliczności faktycznych uzasadniających jakikolwiek samodzielny skutek prawny, a więc nie tylko, gdy dochodzi się prawa, lecz także, gdy np. zarzuca się jego wygaśnięcie. Dlatego też ten, kto dochodzi jakiegokolwiek samodzielnego skutku prawnego, powinien w razie sporu przekonać sędziego o prawdziwości podstaw faktycznych tego skutku²⁰. Dla K. Knoppka ciężar dowodu jest ciężarem procesowym, który statuowany jest w pierwszej kolejności w art. 6 k.c. Występuje on też zdaniem tego autora dwóch aspektach, tj. w aspekcie formalnym, który wskazuje na stronę obowiązującą do przedstawienia dowodów, i w aspekcie materialnym, który wskazuje na stronę ponoszącą ujemne konsekwencje procesowe na skutek nieprzedstawienia dowodów. Dzięki rozkładowi ciężaru dowodu, w opinii K. Knoppka, sąd orzekający wie, jak postąpić w przypadku nieudowodnienia przez stro-

¹⁶ M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 181.

¹⁷ Z. Fenichel, *Ciężar dowodu w kodeksie zobowiązań*, PPC 1934/11, s. 321.

¹⁸ H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 13 i n.

¹⁹ K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, s. 263.

²⁰ M. Lisiewski, *Projekt części ogólnej kodeksu cywilnego (II)*, Przegląd Notarialny 1948/5, s. 410 i n.

ny niektórych lub wszystkich ich twierdzeń o stanie faktycznym sprawy. W ten sposób porażkę poniesie ta strona, która nie wywiązała się z nałożonego na nią ciężaru dowodu w sprawie²¹. Ma on zatem fundamentalne znaczenie dla dokonania prawidłowej oceny wykonania przez każdą ze stron obowiązku dowodzenia w zakresie przesłanek uzasadniających roszczenie lub zwalniających stronę pozwaną z konieczności jego zaspokojenia²².

Wśród innych jeszcze zapytań na ciężar dowodu zwraca się uwagę na jego zróżnicowaną strukturę, wyróżniając przy tym stronę podmiotową i przedmiotową. Pierwsza odpowiada na pytanie, którą stronę obciąża powinność dowodzenia, druga zaś – co ma zostać udowodnione²³. Reguła dotycząca dowodu nie może być pojmowana w ten sposób, że ciężar zawsze na powodzie. W zależności od rozstrzyganych w procesie kwestii faktycznych i prawnych ciężar dowodu co do pewnych faktów będzie spoczywał na powodzie, co do innych z kolei na pozwanym.

Już przy wyjaśnieniu samych kwestii terminologicznych sprawa dość znacznie się komplikuje ze względu na dwojaki rodzaj podejście do źródła istnienia ciężaru dowodu. W niemieckiej nauce pojawiło się rozróżnienie na formalny aspekt ciężaru dowodu i materialny aspekt ciężaru dowodu. Ciężar dowodu w znaczeniu formalnym wskazywał, która ze stron powinna przeprowadzić dowód twierdzeń o faktach w celu uzyskania korzystnego wyroku. Z kolei ciężar dowodu w znaczeniu materialnym wskazuje sądowi, czyj interes ucierpi na tym, gdy istotne w danej sprawie fakty nie zostaną udowodnione. Inny jeszcze podział w nauce w tym zakresie zaproponował L. Rosenberg, wskazując na subiektywny i obiektywny ciężar dowodu²⁴. Subiektywny ciężar dowodu oznacza prawną konieczność udowodnienia oznaczonych faktów. A więc udzielania odpowiedzi na pytanie, kto – powód czy po-

²¹ K. Knoppek, *Zagadnienia...*, s. 147.

²² K. Knoppek, *Zagadnienia...*, s. 140.

²³ Por. K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 158.

²⁴ L. Rosenberg, *Die Beweislast auf der Grundlage des Bürgerlichen Gesetzbuchs und der Zivilprozeßordnung*, Berlin 1923, s. 26 i 27; L. Rosenberg, *Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts*, Berlin 1931, s. 389.

zwany – powinien w procesie udowodnić prawdziwość spornych twierdzeń o faktach²⁵. Natomiast obiektywny ciężar dowodu wymaga odpowiedzi, które fakty dla osiągnięcia pożądanego celu muszą być ustalone, oraz określa skutki niewyjaśnienia stanu faktycznego²⁶. Również i obecne podejście nauki polskiej wskazuje na rozróżnienie ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym (obiektywnym) oraz ciężaru dowodu w znaczeniu procesowym (subiektywnym). W tym pierwszym aspekcie mamy ogólną regułę dowodową z art. 6 k.c., zgodnie z którym ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Odpowiada to rzymskiej paremii *ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat*. Pozostałe przepisy w zakresie prawa materialnego oczywiście w odmienny sposób rozkładają ciężar dowodu (np. art. 429, 433, 471 k.c.). Rozkład ciężaru dowodu kształtuje się odmiennie w zależności od tego, czy w rachubę wchodzi odpowiedzialność cywilna na zasadzie winy, czy też na zasadzie ryzyka, jak również czy mamy do czynienia z sytuacją, w której zachodzi niepewność związku przyczynowego.²⁷ Pamiętać także należy o tym, że przepisy prawa materialnego – przez użycie zwrotu „chyba że” – częstokroć zmieniają ogólną zasadę rozkładu ciężaru dowodu. Niekiedy również kwestia ciężaru dowodu wymaga uwzględnienia okoliczności konkretnej sprawy, a w takich wypadkach nie można tworzyć abstrakcyjnych reguł generalnych²⁸.

We wskazanym aspekcie przepis art. 6 k.c. ma charakter generalny, ustala zasadę. W podstawowym jednakże założeniu aspekt materialny ciężaru dowodu dotyczy negatywnych skutków związanych z nieudowodnieniem przez stronę faktów, z których wywodzi ona skutki prawne. Dla zastosowania koncepcji ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym obojętne jest to, z jakiego powodu doszło do nieudowodnienia istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy okoliczności faktycznych. Negatywny wynik postępowania dowodowego może być zatem efektem obiektywnych zdarzeń i faktów, postawy stron, którym niekoniecznie

²⁵ Por. L. Rosenberg, *Die Beweislast...*, s. 28 i n.

²⁶ Por. L. Rosenberg, *Die Beweislast...*, s. 34 i 35; także wśród innych opracowań z przytoczeniem poszczególnych poglądów A. Stefaniak, *Onus probandi...*, s. 21 i 22.

²⁷ Por. także E. Bagińska, *Odpowiedzialność...*, s. 33 i n.

²⁸ Por. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 199.

musi zależeć na ujawnieniu wszystkich okoliczności faktycznych czy też bezskuteczności działań podjętych przez strony²⁹. Innymi słowy, przedmiotem ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym jest kwestia, na czyją korzyść albo niekorzyść należy uwzględnić negatywny wynik postępowania dowodowego. W tym kontekście reguła ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym pozwala na rozstrzygnięcie sprawy w sytuacji nieudowodnienia twierdzeń o okolicznościach faktycznych³⁰.

Z kolei, gdy chodzi o ciężar dowodu w znaczeniu formalnym, to należy zaznaczyć, iż jest on charakterystyczny przede wszystkim dla postępowań, w których obowiązuje zasada kontrydiktoryjności. W ustawie procesowej podstawową normą w tym zakresie jest art. 232 k.p.c., który stanowi, że strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Sąd może dopuścić dowód niewskazany przez stronę. Pierwsze zdanie wskazanego przepisu wiąże się w sposób bezpośredni z ciężarem dowodu, a raczej ciężarem dowodzenia lub udowodnienia. Drugie zaś dotyczy uprawnienia sądu do dopuszczenia dowodu z urzędu i w tym zakresie nie mamy do czynienia z ciężarem udowodnienia, lecz wyjątkiem od ogólnej reguły w zakresie procesu dowodzenia, o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

O ile w ramach ciężaru dowodu w znaczeniu formalnym mamy do czynienia z koniecznością podjęcia wielu czynności procesowych mających na celu wskazanie i przedstawienie środków dowodowych w celu wykazania prawdziwości faktów powiązanych, z których wywodzi się skutki prawne, o tyle inne już podejście nakazuje interpretację ciężaru dowodu w znaczeniu obiektywnym. Zdaniem Z. Resicha ciężar dowodu przy zbieraniu materiału procesowego porównać można do busoli, która z jednej strony wskazuje stronom właściwy kierunek ich aktywności na płaszczyźnie dostarczania sądowi środków dowodowych, z drugiej zaś wskazuje przewodniczącemu, w jakim kierunku ma działać, by zmobilizować strony do aktywności³¹.

²⁹ Por. I. Adrych-Brzezińska, *Ciężar...*, s. 31 i 33.

³⁰ Por. J. Lapiere, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 472.

³¹ Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958, s. 77 i n.

Obie postaci ciężaru dowodu (tj. w znaczeniu materialnym i formalnym) wiążą się z problemem rzeczywistej przynależności reguł o ciężarze dowodu, czy to do prawa materialnego, czy też do prawa procesowego. Przy przyjęciu bowiem, że ciężar dowodu przynależy do prawa materialnego, zakładamy w konsekwencji, że mamy do czynienia jedynie z materialnym aspektem ciężaru dowodu, podczas gdy prawo procesowe odnosi się jedynie do reguł procesowych, w jaki sposób ma postępować strona w sądowym postępowaniu. Zestawiając obie normy, a więc art. 6 k.c. i art. 232 k.p.c., można założyć, iż zasadę rozkładu ciężaru dowodu wypowiada ta pierwsza norma, stanowiąc, że ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne; natomiast podstawowe wskazanie co do wykazania tej zasady znajdujemy w art. 232 k.p.c.³² Przepis art. 6 k.c. dotyczy udowodnienia faktu właśnie w znaczeniu jego ustalenia. Udowodnienie faktu w rozumieniu art. 6 k.c. polega na uznaniu przez sąd za prawdziwe zdania o tym fakcie. Chodzi więc nie o przedstawienie przez strony środków dowodowych, ale o wynik operacji myślowej dokonywanej przez sąd; o ocenę, czy przedstawione środki dowodowe pozwalają uznać twierdzenie strony o faktach za prawdziwe³³.

Norma z art. 6 k.c. nie jest adresowana do stron, lecz do sądu i dla jej zastosowania istotne jest jedynie to, że dany fakt nie został udowodniony, nie ma przy tym znaczenia, z jakiej przyczyny sąd nie powziął przekonania o prawdziwości twierdzenia o tym fakcie³⁴. Mówiąc o faktach w ramach wskazanego przepisu, należy mieć na uwadze jedynie fakty prawne, czyli fakty, z którymi prawo wiąże skutki prawne. W nauce rozróżnia się następujący podział faktów na: fakty prawotwórcze, fakty tamujące i fakty niweczące. Fakty prawotwórcze powodują powstanie stosunku prawnego (np. zawarcie umowy, wyrządzenie szkody). Fakty tamujące uniemożliwiają powstanie stosunku prawnego (brak przesłanek decydujących o ważności czynności prawnej). Fakty niweczące prowadzą do zniweczenia prawa (np. w drodze potrącenia,

³² Por. J. Ignatowicz, *Ciężar dowodu* [w:] *Ochrona posiadania i inne wybrane prace Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, K. Stefaniuk, Warszawa 2014, s. 345.

³³ Por. P. Machnikowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 23.

³⁴ Por. P. Machnikowski [w:] *Kodeks...*, s. 24.

spełnienia świadczenia). Wyróżnienie tych trzech rodzajów faktów służy do odpowiedniego rozłożenia ciężaru dowodu różnego rodzaju okoliczności przytoczonych przez strony dla uzasadnienia dochodzonego prawa lub obrony na tle reguły z art. 6 k.c.³⁵ Fakty będące przedmiotem dowodu należy odróżnić od faktów procesowych. Te ostatnie są zjawiskami realnymi, zmysłowo postrzegalnymi, a na ich powstanie mają zasadniczo wpływ nie tylko strony, lecz także inne podmioty postępowania, w tym także organy procesowe. Natomiast fakty w rozumieniu przepisu art. 227 k.p.c. są kategorią faktów pozaprocesowych – wynikających ze zdarzeń z zakresu współżycia między ludźmi, które już upłynęły lub wprawdzie jeszcze się dokonują, ale nie można ich powtórzyć przed sądem. Na ich powstanie też mają wpływ strony, z tym że następuje to w momencie, kiedy nie są jeszcze stronami procesowymi.

Mimo powyższego rozróżnienia w doktrynie jednak przyjmuje się, że przedmiotem dowodu mogą być także fakty procesowe mające znaczenie dla określenia przesłanek procesowych. Odnosząc fakty do czynności dowodzenia, trudno przyjąć założenie, iż dowodzimy fakty. W rozumieniu logiki dowodzić można jedynie twierdzeń, a w szczególności twierdzeń dotyczących istnienia faktów, a nie samych faktów. Dowodząc istnienia lub nieistnienia faktów, dowodzimy jednocześnie prawdziwości lub fałszywości zdań o tych faktach i odwrotnie³⁶. W rzeczywistości więc przedmiotem dowodu są wyłącznie twierdzenia jednostkowe o faktach sprawy; przy założeniu, że nie dowodzi się twierdzeń ogólnych³⁷. Odnosząc z kolei powyższe do wyróżnianego przez doktrynę ciężaru formalnego, należy zauważyć, iż w istocie nie jest on powiązany z faktem prawnym, lecz z obowiązkiem przedstawiania dowodów dla stwierdzenia faktów. Czyli w tym znaczeniu podstawową kwestią jest dowodzenie w rozumieniu czynności procesowych. O ile zatem art. 232 k.p.c. będzie dotyczył już bezpośrednio postępowania dowodowego, o tyle art. 6 k.c. też ma zastosowanie w procesie przy wydawaniu rozstrzygnięcia, niemniej jednak ta ostatnia norma może

³⁵ Por. zamiast wielu Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodu...*, s. 34.

³⁶ Por. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie...*, s. 171.

³⁷ Por. L. Morawski, *Domniemania a dowody prawnicze*, Toruń 1981, s. 26; zob. także Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodu...*, s. 35.

dotyczyć także okoliczności przedprocesowych, zaistniałych przed wszczęciem postępowania. Przykładowo w ramach art. 101 k.p.c. zwrot kosztów należy się pozwanemu pomimo uwzględniania powództwa, jeżeli nie dał powodu do wytoczenia sprawy i uznał przy pierwszej czynności procesowej żądanie pozwu. W tym aspekcie ustalenie okoliczności, tj. właśnie okoliczności przedprocesowych powiązanych z powodami do wytoczenia sprawy, będzie się wiązało przede wszystkim z możliwością zastosowania art. 6 k.c.³⁸ Nie ulega wątpliwości, że pomiędzy wskazanymi normami zachodzą różnice. Pytanie tylko, czy poza oczywistym obowiązkiem wyróżniania ciężaru dowodu w znaczeniu materialnym powinniśmy także wyróżniać ciężar dowodu w znaczeniu procesowym, czy też w istocie jest to swego rodzaju reguła procesowa, która mówi, w jaki sposób ma postępować strona uczestnicząca w postępowaniu dowodowym. Jest to być może jedna z wielu reguł, która przyjmuje postać obowiązku lub ciężaru, nie będąc w istocie ciężarem dowodzenia, o czym także poniżej. Zresztą w kodeksie postępowania cywilnego możemy wskazać na wiele reguł dowodowych, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia prowadzonego postępowania dowodowego i ostatecznej oceny dowodów.

Interesujące w tym zakresie stanowisko zajmują Z. Radwański i A. Zieliński, negując potrzebę istnienia materialnego i formalnego ciężaru dowodu. Autorzy ci przyjmują, że przepis art. 6 k.c. rozstrzyga kwestię, która strona ponosi materialnoprawne konsekwencje nieudowodnienia istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy faktu, a zatem wpływa na prawa i obowiązki stron. Co do zasady przepis ten nie nakłada na strony obowiązku przeprowadzenia dowodów, który mógłby być dochodzony przed sądem albo byłby opatrzony sankcjami prawnymi. To, co z kolei określa się w doktrynie mianem formalnego ciężaru dowodu, jest jedynie kompleksem reguł procesowych, które określają, jakie kompetencje przysługują uczestnikom procesu co do przeprowadzenia postępowania dowodowego³⁹. Wskazany powyżej problem wydaje się dość skomplikowany i trudno rozstrzygnąć go *ad hoc*. Z całą pewnością dużo racji jest w postulatach Z. Radwańskiego i A. Zielińskiego pre-

³⁸ Tak też P. Machnikowski [w:] *Kodeks...*, s. 26.

³⁹ Z. Radwański, A. Zieliński [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 1, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 412.

zentujących odmienny w tym zakresie pogląd, jakby na to nie patrzeć, od poglądu większościowego w tym aspekcie, dominującego wśród procesualistów.

2. Ciężary procesowe (ciężar dowodu) a obowiązki procesowe (obowiązek dowodzenia)

Kwestia ciężaru dowodu siłą rzeczy wiąże się z pojęciem i kategorią ciężarów procesowych. Rola ciężarów procesowych pozostaje w ścisłym związku z zakresem aktywności sądu w sferze zbierania materiałów procesowych⁴⁰. Ciężary procesowe służą wykazaniu, która ze stron postępowania i w jakim zakresie powinna dokonywać określonych czynności procesowych pod rygorem niekorzystnych skutków, jakie może wywołać zaniechanie tych czynności⁴¹. Ogólnie rzecz ujmując, kategoria ciężarów procesowych wiąże się z kontradykcyjnym procesem sądowym, w którym to strony mają obowiązek przytaczania okoliczności faktycznych i dowodzenia swoich twierdzeń. Problematyka ciężarów procesowych jest przede wszystkim rozpatrywana z punktu widzenia określonych powinności procesowych, jakie winny ponosić strony postępowania, ale także ze względu na mogące z tego tytułu powstać skutki prawnopprocesowe⁴². Ciężary procesowe w doktrynie są w różny sposób definiowane, niekiedy także wiązane z obowiązkami procesowymi. Tego rodzaju stanowisko jest mimo wszystko za daleko idące, ponieważ powinny być one oceniane jako spoczywające na stronach powinności procesowe. Ciężary procesowe są ponadto urzeczywistnieniem działania podmiotów zainteresowanych w wyniku procesu. Z. Resich w latach 50. XX w. wskazywał, że pojęcie ciężaru procesowego należy utrzymywać w naszym procesie i nie eliminować

⁴⁰ K. Knoppek, *Zagadnienia...*, s. 140.

⁴¹ Por. P. Ryński, *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009, s. 183 i 185.

⁴² Por. Ł. Błaszczak [w:] *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2011, s. 69.